

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 21, Aralık 2019, s. 101-115

Araştırma Makalesi

Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
cafer.ozdemir@omu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DAĞLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
ahmet.dagli@omu.edu.tr

SÖZLÜ GELENEĞİN ÂŞIK EDEBİYATINA YANSIMALARI:

DUALAR VE BEDDUALAR

Özet

Zengin bir içeriğe sahip olan Türk kültürü, bünyesinde bulunan unsurları ağırlıklı olarak sözlü gelenekle günümüze aktarmıştır. Türklerin yerleşik hayata geçişleri sonrasında kültürel aktarımda yavaş yavaş sözlü geleneğin etkisi zayıflamış ve yazılı geleneğin etkisi artmaya başlamıştır. Türk halk edebiyatı bünyesinde bu kültürün iç dinamikleriyle geliştirilen ve kendine özgü bir gelenek edebiyatı olarak vücuda getirilen Âşık edebiyatı, ozanlık geleneğinin bir devamı olarak hem bu edebiyatın belirgin vasıflarını hem de İslâmî unsurları bünyesinde harmanlayarak yeni bir formla karşımıza çıkmıştır. Geleneğin icracısı olan âşıklar, çevresindeki insanların bir sözcüsü olarak söyledikleri şiirlerde yaşadıkları toplumun kültürel unsurlarını sıklıkla dile getirmişlerdir. Dualar ve beddualar; bir toplumun sözlü geleneğinde önemli yer edinen, insan ilişkilerine yön veren, bazen geçmiş yaşantıların izlerini taşıyan bazen dinî unsurları bünyesinde barındıran sözlü gelenek ürünleridir. Günlük yaşantının ayrılmaz bir parçası olan bu sözler kalıp halinde söylenir ve inanç unsuru taşıdığı için söyleyen ve dinleyenin zihninde büyük etki bırakır. Toplumun sözcüsü olan âşıklar, söyledikleri şiirlerde sık sık bu kalıp sözlere başvurarak duygularını etkili ifade etme olanağı bulmuşlardır. Çalışmamızda 17,18 ve 19. yüzyıllarda yaşayan âşıkların şiirleri incelenerek kullandıkları dualar ve beddualar tespit edilmiştir. Bu kalıp sözlerde İslâm dininin ve eski Türk kültürünün izleri al-

kış-kargış ve dua-beddua bağlamında irdelenmiştir. Ayrıca âşıkların bunlara niçin temas ettikleri hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Sonuçta zengin sözlü geleneğin Âşık edebiyatını yoğun olarak etkilediği, âşıkların kültürel belleklerinde yer alan unsurları şiirlerine aksettirerek kültürün geleceğe taşınmasında sanatlarını işlevsel olarak kullandıkları görülmüştür. Güzelleme türü şiirlerde duaların, taşlama türü şiirlerde ise bedduaların sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü gelenek, Âşık edebiyatı, dua, beddua, kültürel aktarım.

REFLECTIONS OF ORAL TRADITION TO MINSTREL LITERATURE: PRAY AND CURSE

Abstract

The Turkish culture, which has a rich content, has transferred the elements in its structure to the present day mainly with oral tradition. With the transition of Turks to settled life, the effect of oral tradition gradually weakened in cultural transfer and the effect of written tradition began to increase. In Turkish folk literature, Minstrel literature, which was developed with the internal dynamics of this culture and brought into the body as a distinctive tradition literature, has emerged with a new form by blending both the distinctive features of this literature and the Islamic elements within its tradition. The lovers, who are the performers of the tradition, have frequently expressed the cultural elements of the society in which they live as a spokesperson of the people around them. Prayers and curse; They are the products of oral traditions that take an important place in the oral tradition of a society, direct human relations, sometimes bear the traces of past experiences and sometimes contain religious elements. These words, which are an integral part of daily life, are said in mold and because they have an element of faith, they have a big impact on the mind of the sayers and listeners. Lovers, who are the spokespersons of the society, often found the opportunity to express their feelings effectively by referring to these stereotypes in their poems. In our study, poems of minstrels living in 17,18 and 19th centuries were examined and prayers and curse used were determined. In these words, the traces of Islam and the old Turkish culture were examined in the context of applause-kargış and prayer-curse. In addition, there are inferences about why lovers come into contact with them. As a result, it was seen that the rich oral tradition influenced the minstrel literature intensely and the minstrels used their art functionally to convey the culture to the future by reflecting the elements in their cultural memories. It was found that prayers were used frequently in beautification type poems and curvatures were used frequently in grinding type poems.

Keywords: Oral tradition, Minstrel literature, prayer, curse, cultural transfer.

Giriş

Her toplumun geçmişten geleceğe taşıdığı ve bu süreçte ürettiği kültürel birikimler kendisine özgüdür ve toplumları birbirinden ayıran ölçütlerin başında gelir. Kültür tanımı içerisinde somut ve somut olmayan miraslar olarak sınıflandırılan, insan hayatının her anıyla ilgili konular girer. Çobanoğlu "Kültür, biriktirme işlemidir." der ve bu biriken şeyler değerlidir. Walter Ong'un "birincil sözlü kültür ortamı" dediği; yazının yaygınlaşmadığı, tecrübelerin sözlü olarak muhafaza edilip aktarıldığı dönemde, tecrübelerin (kültürün) hafızadan silinmemesi ve

aktarımının kolay olması için sözün edebî (sanatsal) imkânlarından faydalanılmıştır (2015: 2).

Sözlü edebiyat adı verilen bu dönem ürünlerinin ortak özelliği, bilgilerin akılda tutulabilmesi için etkileyici, kolay hatırlanacak yapıda olmaları için şiirsel ahenge dayanan kısa hacimde olmalarıdır. Toplumun ortak hafızasında işlenen bir genel-geçer bilgi olmasından dolayı bu sözler derin, edebî ve özlü bir anlam kazanırlar. “Kalıp söz” de denen bu yapılardan biri de dualar-beddualardır. Çoğunlukla bağımsız bir edebiyat türü olarak görülmeyen, ancak insanın duygularına, düşüncelerine ve hislerine tercüman olan, günlük hayatın söz bolluğunda sıklıkla kendine yer edinen bu sözlerin edebî nitelikten yoksun olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Konuşmalara bir renk ve zenginlik kattığını unutmamak gerekir.

Tarihî süreçte köklerini Ozanlık geleneğinde gördüğümüz Âşık edebiyatı temsilcileri, yaşadıkları toplumun bir ferdi olarak bildikleri ve günlük hayatta kullandıkları dua ve bedduaları şiirlerine yansıtarak hem onların yaşamasını sağlamışlar hem de ifade imkânlarını zenginleştirmişlerdir. Bu açıdan kültürel unsurların geleceğe taşınmasındaki etkili rollerini tekrar yerine getirmişlerdir. Söyledikleri şiirlerin türleri, konuları, temaları ve bunlara âşığın yaklaşım tarzı, duaların ve bedduaların tercihinde ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alkış/Dua ve Kargış/Beddua

Dua, Eski Türkçe’de “alkış” sözcüğünün sonradan kullanılan karşılığıdır (Çobanoğlu, 2015: 2). Divanü Lügati’t-Türk’te alkış, “dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma” anlamındadır (Atalay, 1986: 97). Alkış “alkamak” yani “hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek” fiilinden türeme bir isimdir. Bu kelime sözlükte, “bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını onaylamak için el çırpma, alkışlama” şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998: 53). Dua ise, “çağırma, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” anlamlarına gelir. İslamî literatürde dua, “Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tâzim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemek” olarak tanımlanır (Cilacı, 1994: 529). Yani alkışta birini övme, duada aczini itiraf ile Allah’tan yardım dileme ön planda yer alır.

Dualar teslimiyeti, inanmışlığı, bir ümidi ifade ederler ve dua edilen kişi, bu kalıp sözlerle kutlanır ve hakkında iyi dileklerde bulunulur (Çobanoğlu, 2015: 2). Osman Cilacı’ya göre dua, bir ibadet şeklidir, kul ile Allah arasında bir diyalogdur, ölümlü ve âciz varlık olarak insanın sonsuz kudret sahibi olan yaratıcı ile kurduğu köprüdür. En yaygın anlamı yalvarıp yakarma olmakla birlikte, bir kötülükten kurtulmayı veya bir iyiliğe kavuşmayı dileme, kabul olunan bir dilek ve istekten dolayı Tanrı’ya şükür ve hamdetmektir, onun üstün vasıflarını sayarak onu yüceltmektir (1994: 529).

Dualar insanın hayatının her alanında ve anında başvurduğu, yaratıcının gücünü kabul ettiği ifadelerdir: “Çocuk doğmadan evvel, doğarken doğduktan sonra kırkı çıkınca, ilk saç kesilince, ilk dişi çıkınca, ilk tay durunca, ilk adım atınca, ilk defa ata binince dua okunur. Okula ilk gönderilince eskiden okuyup yazmayı ilk öğrenince, ilk karneyi alıp, ilk sınıfı geçince, sünnet olunca dua okunurdu. Dualarla askere gönderilir, teskere alınca hamd duaları okunur. İlk iş edinme, ilk ticaret, ilk çıraklık, ilk ustalık hep dua ile başlatılır. Evliliğin her safhasında dua vardır. Evden dua ile adım atılır, dükkân dua ile açılır, kitap dua ile okunur, dua ile yatağa girilir ve dua ile yataktan çıkılır. Hastalıkta hastalara ve hastalar ölünce mevtalara dua edilir. Kabir ziyaretleri dua amaçlıdır. Keza türbeler de dua için ziyaret edilir.” (Kalafat-Özkan, t.y.: 1-2). Günümüzde, sağaltma işlevi gören ocaklılar, tedaviye ilk aşama olarak dua ile başlar (Kızıldağ, 2018: 290).

Dualara Türk destanlarında da ara söz olarak çokça rastlanır. Destan anlatıcısının dinleyicilere veya destanda yer alan kahramanlara duada bulunması sık başvurulan bir destani

özelliklerdendir (Güzel, 2008: 441). Dede Korkut anlatılarında hikâyelerin sonunda yer alan dualar buna örnek olarak verilebilir.

Boratav'a göre dua ve alkış aynı şey değildir. Dualar alkışların geliştirilmiş biçimleridir. İslam dininde ve çeşitli tarikatların törenlerinde söylenen dualar, Türk kültürünü benimsemiş, yaratıcı güçleri olan hocaların eseridir. Bu sözlerin içerisinde İslam öncesi dönemin de kalıntıları vardır (1995:129).

Duymaz, alkışların eski dönemlerde insanların, tabiatı kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme arzusundan kaynaklanan büyü ve kurban gibi ritüellerde kullanılan sözlü kalıplar olduklarını söyler. İnsanlar büyü vasıtasıyla tabiatı etkilemeye çalışırken alkışları kullanmış, daha sonra alkış cümleleri tek tanrılı dinlerin etkisiyle dua kavramı sınırları içine girmiştir (2000: 15,19). Önder ise sözcüğünün İslamiyet öncesi Türk toplumunda dinî nitelikli terim anlamını da içine alan geniş bir anlama sahip olduğunu, İslamiyet sonrasında dua kelimesinin yaygınlaşması neticesinde zamanla zayıflayarak günümüzde yalnızca, takdir etme ve alkışlama (tezahürat) anlamlarıyla sınırlandığını söyler (2009: 196).

Farsça "bed" (kötü) ve Arapça "dua" (isteme) kelimelerinin birleşiminden oluşan beddua terimi ise, İslamiyet sonrası Türkçeye giren bir terimdir. İslam öncesi döneme bakıldığında kelime "kargamak" fiilinden "kargış" olarak geçmektedir. Divânü Lûgati't-Türk'te, "lanet etmek, beddua etmek, lanetlemek" anlamlarındadır (Atalay, 1986: 284-290). Türkiye Türkçesinin ağızlarında "ilenç, inkisar, kargış ve lanet" gibi sözcükler de "beddua" karşılığı olarak kullanılır (Çobanoğlu, 2015: 2). Elçin'e göre beddua, insanın kendisine, ailesine ve toplumuna zararı dokunan şahıslara ve durumlara karşı tepki cümleleridir (1993: 662-663). Çobanoğlu beddualara farklı bir yönden bakarak onları kendisinden kötülük görülen insanların cezalandırılmasını istemek, bu yolla intikam almak ve adaleti sağlamak maksadıyla söylenen, kötü dilek ve düşünceleri ihtiva eden kalıplaşmış sözler (2015: 2) olarak betimler. Ahmet Keskin bedduayı, "bir kimsenin başına kötü şeylerin gelmesini dilemek, doğaüstü güçlerden bir kişiye, nesneye, olguya zarar vermesini istemek, Tanrı'nın öfkesini onun üzerine çekmek" olarak tanımlar (2018: 56).

Beddua karşıdaki kişiye (düşmana, sevgiliye, rakibe, kişinin kendisine...) veya bir nesneye, soyut bir varlığa, kadere, bir şehre, bir felâkete karşı kızgınlık-kıskançlık-haset anında söylenebilir (Tonga, 2010: 471). Mağdur kişinin kendisini mağdur edene duyduğu nefretin sonucu olarak söylenen bu sözler, onun olabildiğince daha büyük belalara maruz kalmasını ihtiva eder. Bu belanın büyüklüğü, sınırı ve ne olabileceği, mağdurun hayal gücü ve kültürel birikimiyle ilgilidir. Beddualar "ne kadar güzel söylenirse etkisinin de o kadar büyük olacağı inancı"ndan dolayı (Boratav 1982: 129), toplumun dilinde işlenerek atasözlerinde olduğu gibi kalıplaşmış ve ortak nitelikler kazanmıştır. Edebî bir forma dönüşmeleri bu şekilde olmuştur. Toplumun kültürel hafızasında yer alan kalıp söz birikiminden beslenen beddualar, kısa ama muhatabı sarsacak yapıya sahiptir. Doğan Kaya, bedduayı söyleyene dikkat çeker ve insanın iç dünyasında rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylenen sözler (2001: 22) olduğunu vurgular.

Dua ve beddualar, kişilerin iyilik ya da kötülük isteklerini otorite sayılan güçlerden talep edildiği, dilek bildiren kalıplaşmış sözlerdir. Sözlü edebiyatın en kısa türlerinden olup bir yandan bireysel duygu ve düşünceleri iletmeye yararken diğer taraftan halkın uzun bir zamanda oluşturduğu değer yargılarının yeniden üretilmesine imkân tanıyan "kapsül" ifadelerdir (Terzioğlu, 2007: 34). Beddua ve duaların kökeninde belirli durumlara has olarak söylenen kalıplaşmış sözün sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerin söylenip tekrarlanmasının kutsal güç veya güçleri harekete geçireceği inancı yatar (Çobanoğlu, 2015: 1).

Boratav alkış ve kargışları bir halk edebiyatı türü olarak tanımlamanın doğru olmadığını, aksine konuşmayı süsleyici, duyguları belirtici, anlamı güçlendirici öğeler olduğunu belirtir.

Onları “küçücük sanat yapıları” (1995: 125) şeklinde niteleyerek sanatsal yönlerine dikkat çeker. Aysun Dursun, Boratav’ın bu düşüncelerine paralel olarak, imge, düşünce, çağrışım ve buluşlarındaki başarıları sayesinde dua ve bedduaların konuşmayı renklendiren, duyguları belirtici, anlatımı güçlendirici dil unsurlarına sahip olduğunu ifade eder (2012: 436).

İnsanların bireysel kişiliklerinin yanında her toplumun kendine özgü ortak dünya görüşü vardır. Bu toplumsal karakteristik, orada yaşayan fertleri etkiler, toplumla fert arasında ortak duygu, düşünce ve tepkiler oluşur. (Kırcı, 1998: 74). Haviland da insan davranışlarının arkasında yatan şeyin, dünyanın soyut değerleri, inançları ve kültürel algıları olduğunu söyleyerek (akt. Harmancı, 2012: 2) yine toplumsal belleğe işaret eder. Bireyi yönlendiren bu etkileyici sözlerin toplum yaşantısını düzenleme açısından önemli görevler üstlendiğini de belirtmek gerekir: “Tarih boyunca çeşitli toplum ve uygarlıklarda mevcut düzeni koruma, düzensizliği giderme, bolluk ve bereket sağlama, hastalık ve olası tehlikelerden korunma vb. işlevlerle kullanılan ve sosyokültürel bağlamlarda icra edilerek kuşaktan kuşağa aktarılan alkış ve kargışlar, Türk toplumunun geleneksel inanç ve yaşam biçimlerine, felsefesine, gündelik yaşamına ve sosyolojik niteliklerine göre şekillenmiştir.” (İnayet, A., Keskin, A., 2017: 97).

Topluma mal olan tecrübeler ve bu süreçte üretilen birikimler, kültürün kendine özgü bir yapıya sahip olmasını sağlar. Bu manada Türk toplumunun uzun zaman sürecinde şekillenen bir dünya algısı ve toplumsal karakteri vardır. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra da eski gelenek göreneklerini, inanç ve değerlerini kaybetmemiş, bunları İslâmî motiflerle estetize edip Türk-İslam kültürünün ürünleri olarak şekillendirmiştir. Türklerin sahip olduğu alkış ve kargışlar, kimi zaman tarihî süreçte İslâm dininin de etkisiyle değişimlere maruz kalmış, kimi zaman da olduğu gibi korunarak dualar ve bedduaların yanında yaşamını sürdürmüştür.

Alkış ve kargışlar, bir iletişim türüdür, edebî/estetik bir form ve söylem şeklidir. Bir toplumun değer yargıları, ahlaki kuralları, halk felsefesi ve düşünce sistemini ihtiva eder. Bu açıdan Türk millî kimliğini ve dünya görüşünü yansıtan kültürel öğelerdir. Şaman ritüellerinden başlamak üzere geçiş dönemleri, çeşitli mevsim, merasim ve kutlama törenleri ile sağaltma törenlerinin önemli bir parçasıdır. Bu kullanımlar İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk inançları ve kültürleriyle ilişkilidir. (İnayet, A., Keskin, A., 2017: 97-98).

Dualar ve alkışlar, işlevleri bakımından birbiriyle büyük bir benzerlik içerisinde bulunan, benzer amaçlarla icra edilen ve kendileri aracılığıyla benzer sonuçların beklendiği olgulardır. Fakat bunlar dayandıkları inanç sistemleri açısından farklılık gösterir. Alkış köklerini İslâm öncesi inanç sistemlerinden alırken dua İslami inanç sisteminin değerlerini yansıtmaktadır (Keskin, 2018: 44-45).

Dede Korkut hikâyelerinde “Ol zamanda biglerün alkışı alkış karkışı karkış idi, duaları müstecâb olur idi.” (Ergin, 2014: 117), “...ola kim bir ağzı duâlınun alkışıyle Tanrı bize bir batman ayal vire.” (Ergin, 2014: 81) ifadelerinde görüldüğü gibi alkış ve kargış sözcüklerinin daha çok tercih edilmiş olması, Türk kültüründe bu kelimelerin uzun süre dua ve bedduanın yerine kullanıldığını gösterir. Günümüzde bu kelimelerin kullanımının azalmasına rağmen halk arasında varlığını korumuş olması, toplum hafızasında ne kadar derin yer edindiğinin göstergesidir.

Âşık Edebiyatında Dua ve Beddualar

16. yüzyılın sonlarında Anadolu’da teşekkülünü tamamlayan Âşık edebiyatı, İslam öncesi Ozanlık geleneğinin İslâmî unsurlarla yeniden harmanlanmasından meydana gelmiştir. İcracıları olan âşıklar, kimi zaman âşıklığı öğrenme şekillerine, kimi zaman da belirli bir dinî zümrenin temsilcisi oluşlarına göre kendilerini dinî bir çizgide göstermeye çalışmışlardır. İçin-

de yaşadıkları toplumun değerler sisteminin bir aynası, toplumun kültürel hafızasının taşıyıcısı olan âşıklar, toplumun sözlü kültüründen sıklıkla yararlanarak bunları şiirlerine aksettirmişlerdir. Âşıkların şiirlerinde sıklıkla gördüğümüz sözlü kültür unsurlarından biri de daha çok dinî bir çizgide yer alan dualar ve beddualardır.

Ahmet Keskin çalışmasında âşıkların alkış ve kargışlara sıklıkla yer verdiğini ifade eder ve örneklerin büyük çoğunluğunu birkaçı on dokuzuncu yüzyıl olmak üzere yirminci yüzyıl âşıklarının şiirlerinden verir. Âşıklar şiirlerinde alkış ve kargışları sadece kalıp ifadeler olarak kullanmamış, aynı zamanda onları kendi üslûplarına uygun hale getirmişlerdir (562-576).

Âşıkların şiirleri incelendiğinde beddualara sayıca dualardan daha fazla yer verildiği görülür. Bu durum âşıkların yaşanan olumsuzluklara duyarlılığının, tasvip edilmeyen insan davranışlarını dile getirmekten kaçınmadığının; kısaca toplumun sesi olma misyonu üstlenmelerinin göstergesidir. İncelediğimiz şiirlerde özellikle 17. yüzyıl âşıklarının kargış kelimesini kullanmaları, bu yüzyılda kelimenin yaygın olduğunu gösterir. 19. yüzyılda beddua kelimesi yavaş yavaş halk diline yerleşerek zamanla kargış kelimesinin yerini almıştır. Karacaoğlan'da beddua etme, "kargış vermek" ifadesi ile karşlanır. Mizahî anlatımla söylediği dörtlüğünde kargış vermeyeceğini belirtse de mısraların hepsinde birer kargış bulunmaktadır. Bunlardan "ocağı yanmak ve bacasının üzerinde baykuşlar ötmek" içerikli kargışları, halk arasında günümüzde de yaygın olarak kullanılan sözlerdendir. Aslında ocağı yanmak, ocağın sönmesinin zıddı olarak ocağın devam etmesi anlamında bir alkış gibi görünse de Anadolu Türkleri ocağı yanma eylemini "evin barkın kül olması" bağlamında kargış olarak kullanmaktadır. "Ocağı yanmak" bedduası eski Türk yaşantısının ve kutsallarının izlerini taşımaktadır. Çünkü eski Türklere göre ocak, içinde yanan ateşi de anımsatarak, kutsal olarak görülmekte ve bazı iyelere sahip bulunmaktadır. Bacanın üstünde baykuşların ötmesi bedduasında ise bir halk inancının izleri bulunmaktadır. İnanişe göre baykuş uğursuzluk getirmektedir ve bacasına konduğu insanların başlarına çeşitli felaketler getirmektedir. Günümüzde Anadolu Türkleri arasında bu inancın yaşadığını görmekteyiz. Burada zikrettiğimiz her iki kargış da "evin ocağın, kurulan yuvanın dağılması, mutluluğun sona ermesi" temennilerini içermektedir. Geleneğe yaşayan kargışların yanında âşık, iki kargış daha söyler. Fakat bunlar onun kendi ürettiği orijinal imgeler olarak karşımıza çıkar: "Kapısının önünde çalılar bite." ve "Daha derdim az diyesin." Birinci kargışın yine ev, ocak eksenli olarak üretildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla âşık belki de kendi elde edemediği sevgilinin mutluluğunun kısa sürmesini arzu etmektedir.

Bacasın üstünde baykuşlar öte

Kapusun önünde çalılar bite

Ben de *kargış vermem* ocağın yana

Daha derdim az diyesin ak gelin (Sakaoglu, 2004: 548)

Âşık Rusatî'nin dedim-dedili koşmasında geçen ifadelerde sevgili, yaşayacağı olumsuz durumlara rağmen kargışta bulunmayacağını bildirir. Toplumda bedduanın doğuracağı olumsuz etki, bu konuda bireylerin daha temkinli olmalarını sağlar:

Dedim Kerem yanmış Aslı yoluna

Dedi Aslı düşmüş elin diline

Dedim Kamber ölmüş Arzu yoluna

Dedi ben inkisar *kargış*ı bilmem (Kaya, 1999: 235)

Âşık Şenlik, sahip oldukları hayvanların telef olmasını anlattığı ve bundan babasını sorumlu tuttuğu bir şiirinde güvercinlerin havada takla atmasına rağmen kendi hayvanlarının yuvada kurduğunu söyler. Âşığa göre bunun nedeni kesin olmamakla birlikte babasının yaptıkları karşısında aldığı kargış veya beddualardır. Bu mısradaki her iki kelimenin ayrı ayrı kullanılması ve farklı olarak algılanması dikkat çekicidir. Ona göre bu iki kavram yukarıda ifade etmeye çalıştığımız niteliklere sahiptir. Beddua İslâmî bir anlayışın ürünü iken kargış, geleneğin ürettiği bir niteliğe sahiptir:

Güvercinler takla vurur havada
Bizimkiler kuruyufu yuvada
Bilmem *gargışmıydı yahsa beddua*
Etdiğin garşına gelifdi baba (Aslan, 2007: 188).

Türk toplumu kargıştan ve bedduadan korkar. Bu nedenle beddua almamaya özen gösterir. Oysa Ercişli Emrah, gül yüzlü periden kargış aldıktan sonra kaygılara, dertlere uğramıştır. Bu durum onu yıldırılmamıştır, aksine o ölümü dahi göze almıştır:

Kayguya kanığız *kargıştan* beri
Ölümden pervasız dönmenik geri
Gönülde yattıkça gül yüzlü peri
Bizim her zamanda seyranımız var (Saraçoğlu, 1999: 251)

Silleli Nigârî, Âşar Destanı'nda kendilerinden vergi toplamada adaletsiz davranan kişileri eleştirdiği şiirinde sık sık beddualara başvurmaktadır. Allah'ın ismini diline alarak onları kahretmesini ister, yerlerinin cehennemde ateş olmasını temenni eder. Dokuz dörtlüğün içerisinde kargış niteliğine sahip olan iki örnek dikkatimizi çeker. Birinci dörtlükte âşık, kendisine düşman olanların evinin kapanmasını dilemektedir. Bu, "ocağı sönmek" kargışının farklı bir ifadesidir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi aile kurumuna önem veren, neslin devamı açısından aileyi önemseyen bir toplumda evin kapanması kargışı etkili olarak görülebilir. İkinci örnekte verilen "gözlerine bela inmek" ifadesi dikkate değerdir. "Gözüne perde inmek" deyimini âşığın dilinde orijinal bir imge halini almıştır. Sürekli belaya uğrama temennisini dile getirmesi bakımından ilginç bir örnektir:

Kendini bilmeyen it yer yer gider
Çevirdi ağyârlar etrafım yeder
Cenab'ım saklasın bundan da beter
Bana hasm olanın kapansın evi
Gör neler işledi ol yüzü kara
Açtı derûnuma onulmaz yara
Düştümlü bülbül gibi ben âh ü zâra
Gözlerine insin belâ dumanı (Köprülü, 2004: 539)

Âşık Ruhsatî, oğlunun haksız muamele gördüğü bir olayı anlattığı destanda buna sebep olanların yuvasının tütmemesi bedduasında bulunur. Görüldüğü gibi Türklerde yaygın olan bu beddua ocak veya yuva kelimeleri kullanılarak oluşturulur:

Oğlumu ettiler hasır ovası

Tütmez olsun sebebinin yuvası

İki bakır birkaç çömlek davası

İkide bir istintak divan dediler (Kaya, 1999: 356)

Bir dilbere hitaben beddualarını sıraladığı bir şiirinde beddua geleneğine uygun ifadelerin yer aldığı görülür. Bu dilber muradına erememeli, güzelliğini eller almalı, cennete girememeli, durağı cehennem ateşi olmalı, günden güne sararmalıdır. Burada dikkatimizi çeken ve aşağıda örnekleyeceğimiz beddua ise “yediği su ekmek gözüne dursun” ifadesidir. Bu söz aslına “tuz ekmek hakkı” deyiminin yani yapılan iyiliğe iyilikle karşılık vermenin, vefalı olmanın ne kadar önemli olduğunu dile getirir. Bu deyim “yediğin tuz ekmek gözüne dizine dursun” şeklinde beddua halinde kullanılır. Âşığın burada tuz sözcüğü yerine su kelimesini kullandığı görülür. Bu beddua, yapılan bir iyiliğe karşı kötülük düşünenler için kullanılır:

Seyrânî der Hak cezâların versin

Benim inkisarım geçmez mi dersin

Yediğin su ekmek gözüne dursun

Gitdiğin yolları göremiyesin (Yüksel, 1987: 105)

Bedduaların yer aldığı şiirlerde genellikle mısraların büyük çoğunluğunda bu ifadelerin yer aldığı görülür. Erzurumlu Emrah, sevdiğine seslendiği bir şiirde baştan sona ona beddualar etmektedir: Durdur derman bulamama, sürekli ağlama, Mansur’un akıbetini yaşama, iki gözünün felakete uğraması gibi. Şiirin son dördünlüğünde ise her mısradaki beddua bulunmaktadır. Bunlar içerisinde son mısradaki beddua ilgi çekicidir. Yılanı çok mezara düşmek, ahiret inancına sahip olan, kabir azabından korkan bir toplum için söylenilebilecek ağır beddualardan biridir:

Emrah’ı ağlattın sen dahi gülme

Şu fânide bir gün bermurâd olma

Öldüğün vakitte hiç îman bulma

Yılanı çok bir mezara düşesin (Ural, 1984: 103)

Kibirli insanların çeşitli vasıflarını dile getiren Ruhsatî, bu insanların mayasının bozuk olduğunu, kimseye hayırları dokunmadığını ve onlara yaklaşılmaması gerektiğini belirtir. Bu insanlara karşı söylediği beddualardan biri de onların en kısa zamanda mezara girmesidir:

Adudur okur yazara

Tez günde girsin mezara

Seni uğratarı nazara

Görünme hiç gözünden kaç (Kaya, 1999: 117-118)

Karacaoğlan bir şiirinde muhatap olduğu insana beddua etmeyeceğini, sadece sitem edeceğini söylese de şiirin baştan sona beddualarla dolu olduğu görülür. Çünkü âşığın belleğinde beddua toplum tarafından hoş karşılanmadığına dair inançlar ve çeşitli bilgiler mevcuttur. Genellikle güzellikleri dile getiren âşığın böyle bir şiir söylemesi, karşıdaki kişiden ne kadar olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu şiirde hem dünya hem de ahiret hayatı hakkında dikkat çekici beddualar ve kargışlar vardır. Gül gibi evin dikenlik olması, isteğine ulaşamaması,

cenneti görememesi, aksine mekânının cehennem olması ve zebanilerce belinin kırılması bunlardan bazılarıdır. Aşağıdaki dörtlüğün ilk iki dizesinde geçen “vücutta yaralar çıkma ve en tatlı zamanında ölme” dünyaya; son iki dizede yer alan “Hak divanında yüzün kara olması ve kıyamette başın dar olması” ise ahirete ait olumsuz yargıları içerir.

Sıracalar çıksın nazik teninde

Dilerim ölesin tatlı deminde

Yüzün kara olsun Hak dîvanında

Kıyâmet gününde başın dar olsun (Sakaoğlu, 2004: 565)

Âşık Ömer de rakip için ilk iki mısrasında dünya hayatı, son iki mısrasında ise ahiretle ilgili beddua ifadeleri kullanır. Bir yandan rakibin günlerinin gam ile geçmesini, muradına ermemesini dilerken diğer yandan ahirette rahat etmemesini ve cehennemdeki yerinin ateş olmasını temenni etmektedir:

Geçer günün gam ile safâ sürme

Âlemde mahrum ol murada erme

Âhirette râhat yüzünü görme

Cehennemde yerin nâr olsun rakiyb (Elçin, 1987: 17)

İnsan, gücü yetmeyeceği kişiler karşısında bazen çaresiz kalmaktadır. Bu durumda cezalandırma eylemi yaratıcıya bırakılmaktadır. Günümüzde “Allah’ından bulsun” şeklinde yaygın olarak kullanılan bu bedduayı “Tanrıdan bulsun” şeklinde Erzurumlu Emrah’ın şiirinde görmekteyiz:

Emrahî derdinle sararıp solsun

Sana kemlik eden Tanrıdan bulsun

Olursa sevdiğim sen gibi olsun

Âşıka dünyada cânân olursa (Ural, 1984: 49)

Âşık Dertli, şiirden anladığımızı göre sevdiği kızı istemekte, fakat kızın annesi buna engel olmaktadır. Bunun üzerine âşık kızın annesine yönelik beddua içerikli bir şiir söyler. Burada annesinin gözünün yaşının kurumamasını, ağzında dişlerinin dökülmesini temenni etmektedir. Şiirin son dörtlüğünde kızını kendisine verirse kendisinden çok dualar alacağını eklemeyi de ihmal etmemektedir. Aşağıdaki dörtlükte ise Allah’tan onun iki gözüne illet vermesini istemektedir. Bu ifade günümüz sözlü geleneğinde daha çok “Gözün kör olsun, iki gözün kör olsun.” şeklinde ifade edilmektedir. Son mısra da yine kızın anasını Mevla’ya havale etmektedir. Burada “Mevla’dan bulmak” ifadesi Allah’ın kötülük vermesini temenni etme anlamındadır:

Mâil oldum kaşı ile yüzüne

Mevlâm illet versin iki gözüne

Asla kötü söyleyemem kızına

Dilerim Mevlâ’dan bula anası (Köprülü, 2004: 697)

Âşıklık geleneği uzun zaman sürecinde hem şekle hem de muhtevaya ait bazı ortak ifadeleri ve kalıpları da oluşturmuştur. Şiirlerde zikredilen özenilen, örnek verilen şahsiyetler hep

“yiğit tipi” ile ifade edilmiştir.* Eleştirilen, toplum değerleriyle örtüşmeyen davranışlar sergileyen, olumsuz insanlar ise “muhannet tipi” etrafında anlatılmıştır. Ruhsatî, aşağıdaki dörtlüğünde böyle bir insan tipine karşı duyduğu hisleri beddua içeren sözlerle dile getirmiştir. Muhannet kelimesi Türk toplumunda daha çok sahip olduğu malı kimseyle paylaşmayan kimseler için kullanılır. Bu açıdan Ruhsatî de Allah’tan ona mal nasip etmemesini dilemekte ve onun terbiye olması için cehenneme gönderilmeyi uygun görmektedir:

Ya Rab muhannete mal nasib etme

Düşürme avını torda ise de

Gönder cehenneme olsun terbiye

Kaf Dağı önüne perde ise de Ruhsatî (Kaya, 1999: 120)

Ercişli Emrah’a ait olan aşağıdaki dörtlükte “kolların kurusun” bedduası yer almaktadır. Bu bedduada ölüm sanatsal bir dille anlatılmıştır. Türk toplumunda kullanılan ve yine ölüm için kullanılan “iki kolu yanına gelsin” ifadesine benzemektedir:

Emrah diyer hanı yurdun

Ne kem yirde mesken kurdun

Hub gözledin yahşi vurdun

Kurusun kolların senin (Saraçoğlu, 1999: 150)

Kınamak, bir kimsede olan kötü bir davranışın, huyun veya niteliğin dille zikredilmesi ve bundan kötülükle bahsedilmesi durumudur. Kınama eyleminde kişi için en tehlikeli durum bunun kendi başına gelmesi ihtimalidir. Oysa Türk toplumunda kınayan kişinin kınadığı şeylere uğrayacağı düşüncesi sürekli var olmuştur. Bu açıdan âşıkların şiirlerinde kullanılan beddualar içinde, kişinin kınadığı şeylerin kendi başına gelmesi düşüncesinin yer aldığı görülür. İlk örnekte Karacaoğlan “kınayanın başına gelsin” şeklinde kullanırken ikinci örnekte Seyranî “darısı kınayanın başına” şeklinde kullanarak olumsuz bir durumu olumlu gibi göstererek anlatmak istemiştir:

Ben de çıkayım da dağlar başına

Dayanamam toprağına taşına

Beni *kınayanın gelsin başına*

Bana sıra da bir gurbet el de bir (Sakaoğlu, 2004: 603)

Feryadım hep gün yarısı

Kınayanadır darısı

Rast gelse güzel sürüsü

Sehmime bir civân görünür (Kasır, 1984: 195)

“Beter olsun.”, günümüz sözlü geleneğinde yaygın olarak kullanılan beddualardan biridir. Belirli şahısların durumlarından daha aşağıda olma temennisi ifade eden bu beddua Karacaoğlan’da halk dilinde görüldüğü gibi karşımıza çıkmaktadır:

* Bu konuda Cafer Özdemir’in “Âşık Edebiyatında İdeal İnsan Tasavvuru Olarak Yiğit Tipi” adlı çalışmasına bakılabilir.

Yeter olsun yeter olsun
Çoğ ağılattın yeter olsun
Turalanmış sırma saçın
Çözen benden *beter olsun* (Sakaoğlu, 2004: 566)

“Ellerin kırılınsın.” bedduasına günümüz sözlü geleneğinde rastlamak mümkündür. İstenmeyen bir eylemin gerçekleşmesinden sonra eylemi yapan kişi için kullanılan bir bedduadır. Ercişli Emrah bunu olduğu gibi kullanmaktadır:

Ellerin kırılınsın hey naşi hoyrat
Sana kimler dedi boz menevşeyi
Nazik ellerinen dermiş döşürmüş
Al yanak üstüne düz menevşeyi (Saraçoğlu, 1999: 208)

“Yediğin, içtiğin burnundan gelsin.” günümüzde de kullanılan bir beddua örneğidir. Bayburtlu Zihni, bir otlakçıyı eleştirdiği şiirinde onun burnundan gelmesini temenni etmektedir. Bu söz aslında “Alana yaramasın” anlamı taşımaktadır:

Bir şirin hikâye geldi hatıra
Bu kissadan hisse ala otlakçı
Yeter her keseye başın batıra
İçtiğin burnundan gele otlakçı (Baba, 2009: 88-89)

Tokatlı Nuri'nin bir olaya sebep olan kişi hakkında söylediği taşlamada dikkat çekici beddualara rastlamaktayız. “Yata yata bir yanının çürümesi, etrafını zebanilerin bürümesi, damarın çekilip kanın kuruması” bunların bazılarıdır. Aşağıdaki dördlükte âşık, karşıdaki kişiye yazık olacağı için beddua etmeyeceğini söylese de ifade ettiği satırlarda beddualar göze çarpar. Burada beddua yerine “inkisar” kelimesi kullanılmıştır:

İnkisar eylemem yazık serine
Yatak içre yan veresin vay sebep
Ağzından burnundan hicran yerine
Parça parça kan veresin vay sebep (Kaya, 2001: 149)

Teslim Abdal'ın şiirinde geçen beddualar gerçekten Türk folklorunda beddua söyleme geleneğinin ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Bir Alevi-Bektaşî âşığı olan Teslim Abdal, kendi inanç sistemi dışında bulunanların kendilerini eleştirmesi karşısında söylediği şiirde bu kişileri sert bir dille taşlamakta ve onlara çeşitli beddualar etmektedir. Aşağıdaki örnekte gördüğümüz “kilisede puta dönmek” ifadesi bir Müslüman için ağır bir beddua olarak görülebilir:

Kilisede puta dönsün
Ters nallanmış ata dönsün
Uyuz olmuş ite dönsün
Bize taş atıp ürenler (Kaya, 2001: 168).

Âşık edebiyatında dualara beddualardan daha az rastlanır. Aşağıya alacağımız örnek-

lerde beddualarda olduğu gibi hem dinî içeriği olan hem de kültürel bağlamda söylenmiş dua örnekleri yer alacaktır. Muhannetin olumsuz bir insan tipi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Karacaoğlan kendisini muhannete muhtaç eylememesi, cennete kavuşması ve Sırat Köprüsü'nden rahat geçebilmesi için Allah'a dua etmektedir. İlk duayı alkış olarak nitelemek mümkündür. Her üç dua da günümüz Türk toplumu arasında sıklıkla kullanılmaktadır:

Kadir Mevlâ'm senden bir dileğim var

Muhannat kuluna muhtaç eyleme

Cennet-i Âlâ'yı nasib et bana

Sırat Köprüsü'nden yolum bağlama (Sakaoğlu, 2004: 388)

Eski Türklerde su, kutsal kabul edilmekte ve yaratılışın ilk unsuru olarak algılanmaktadır. Ayrıca suların koruyucu ruhlarının, yani iyelerinin bulunduğu inanılmaktaydı. Eski Türklerde bir kült olarak görülen suyla ilgili çeşitli inanışların yansımalarına günümüz yaşantısında rastlamak mümkündür. Dolayısıyla suyun bir alkış içerisinde yer alması mitolojik anlamına da uygundur. Karacaoğlan'dan alınan aşağıdaki dörtlükte geçen "suyun yürümesi" ifadesi işlerin sağlıklı ilerlemesi, yapılacak işlerde önüne engel çıkmaması anlamı taşımaktadır:

Su akmayan yerden *suyun yürüsün*

Başına bin yiğit birden derilsin

Herkesliğe sevdiceği verilsin

Bir kaşı karaya eş eyle beni (Sakaoğlu, 2004: 455)

"Allah muradını versin." Türk toplumunda yaygın olarak söylenen dualardan biridir. Yapılan bir iyilik karşısında kişinin dileklerine ulaşması temennisini içermektedir. Bunun yanında kişinin istediği insanla evlenmesi bağlamında da sıkça söylenmektedir. Sümmânî, bu duayı sevdiğine kavuşma bağlamında kendisi için kullanmıştır:

Sümmânî'nin *Mevlâ murâdın versin*

Sevdaya düşmeyen bunu hor görsün

Ecel kılıcıyla boynumu vursun

Ölene dek sabrederim sevdiğim (Erkal, 2007: 229)

Nazar, bir insanın olumsuz bakışının yarattığı yıkım olarak betimlenebilir. Türk toplumunda nazardan korkulur. Bunun neticesinde nazar ilgili çeşitli inanışlar ve ritüeller oluşmuştur. Karacaoğlan, dilberin güzelliği karşısında nazar değmemesi için Allah'ın onu nazarlardan korumasını istemektedir:

Ala gözlerini sevdiğim dilber

Korkarım ki sarpa düşer yolunuz

Kadir Mevlâ'm tek saklasın nazardan

Zalım anan suya salmış yalınız (Sakaoğlu, 2004: 650)

Karacaoğlan şiirlerinde sıkça dualara yer vermiştir. Günümüzde "Dünyada mekân, ahirette iman" şeklinde yaygın olarak kullanılan dua sözünü "Dünyada Kur'an ahirette iman" şeklinde şiirinde kullanmıştır. Âşık bu duasında hem dünya hem de ahiret hayatında dinî konuları mevzu etmektedir. Oysa duanın günümüzdeki söylenişinde sözün yarısının dünyevileştini görmek mümkündür:

Karac'Oğlan der ki edelim aman
Şol yüce dağları bürüdü duman
Dünyada Kur'an da Ahret'te îman
Sualsiz cennete girse varımız (Sakaoğlu, 2004: 650)

Sevgiliden ayrılma söz konusu olduğunda Karacaoğlan ondan ayrılmak istemediğini, can alınacaksa birlikte ölmeye razı olduklarını dua şeklinde dile getirir. Onun bu isteği Deli Dumrul'un duasına benzemektedir. Deli Dumrul da eşine kıyamaz ve Allah'tan ikisinin canını birlikte almasını ister:

Kadir Mevlâ'm budur senden dileğim
Kondur beni mor sümbüllü koruya
Alırsan da ikimizi birden al
Koyma beni nazlı yârdan geriye (Sakaoğlu, 2004: 413)

Kanaat etmediği için eldekileri yitirdiğine üzülen Âşık Ömer, yaşadığı olumsuz durumun diğer insanların başına gelmemesi için dua eder. Diğer insanlara yöneltilen bu duada aslında kendi yaşadığı olayların ne kadar çetin olduğunu ortaya koymak ister:

Ömer içini gör bakma dışına
Çektiğin gelmesin kullar başına
Kimse rahm eylemez çeşmim yaşına
Ağlayı ağlayı göz elden gitti (Elçin, 1987: 20)

Yoksul bir hayat yaşayan Ruhsatî'nin dilinde dua ve beddualara oldukça sık rastlanmaktadır. Ona göre yalnızlık dünyada çekilecek bir durum değildir. Bu bağlamda aşağıda geçen duaların hepsinin yalnızlık bağlamında ifade edildiği görülür. Hatta yalnızlık ölüm sonrası için de insanı huzursuz etmektedir:

Yalnızlık kul başına gelmesin
Mü'min olan bir havaya yelmesin
Düşmanım da dağ başında kalmasın
Kurt kuş yer cenazen yuyan olmasa (Kaya, 1999: 113)

Aşk ve kahramanlık şiirleri söyleyen ve Osmanlı ordusunda savaşlarda bulunan Kuloğlu'ya ait aşağıdaki örnekte ok atacak bir kahramana edilen dua yer almaktadır:

Ben bir şahin idim, aldım payımı
Dinle nasihatim, öğren huyumu
Kuşan tirkeşimi, doldur yayımı
Allah kuvvet versin koluna, demiş (Öztelli, 1974: 284)

Ayrılık acısının yarattığı ıstırapı bir şiirinde dile getiren Âşık, bu derdin kimsenin başına gelmemesini, hatta düşmanın başına vermemesini temenni etmektedir. Burada ayrılık acısının ne kadar katlanılmaz bir duygu olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bu sözlerin günümüz Türk toplumunda yaygın olarak kullanıldığı görülür:

Kullar başma gelmesin

Kimse gözyaşı silmesin

Hak düşmanıma vermesin

Ayrılık gibi dert olmaz (Köprülü, 2004: 156)

SONUÇ

Dua ve beddualar bir edebî tür boyutunda olmayan, bu yüzden araştırmacıların tanımlamakta ve yerini belirlemede farklı görüşlere yöneldikleri cümle yapılarıdır. Ancak kendisine özgü estetik yapısıyla bu cümlelerin sıradan iletişim cümleleri olmadığı ortadadır. Türk kültüründe en eski kaynaklardan beri var olduğunu gördüğümüz bu ifadeler, halk ağzında işlenerek atasözü hüviyetinde edebî değeri olan kalıp sözler haline gelmiştir. İnsanların hassas anlarında kullandıkları cümleler olduğu için duygu değeri, dolayısıyla da edebî yönü yüksek cümlelerdir. Eski Türk toplum yaşantısının ürünü olan alkış ve kargışlar, İslâm dininin kabulüyle dua ve beddualarla birlikte yaşamaya devam etmektedir. Eski adlandırmalar büyük oranda unutulmuş olsa da alkış ve kargış ifadeleri günümüzde varlığını sürdürmektedir. Gerek halkın diline tercüman olması, gerekse de bünyesinde edebî değer taşıması sebebiyle bu cümleler, halk sanatçılarının eserlerinde yerini almıştır.

Âşıklık geleneği, uzun tarihi geçmişi ve kültürel belleği taşıyıcı rol üstlenmesi nedeniyle sözlü geleneğe ait birçok dua ve bedduayı bünyesinde bulundurmaktadır. Âşıklar bellekte yer alan dua ve beddua kalıplarının edebî gücünden yararlanmak ve toplumun diline tercüman olmak adına bunları -bazen olduğu gibi bezen de kendi ifade şekillerine dönüştürerek- şiirlerinde bolca kullanmışlardır. Bunun yanında âşıkların tamamen kendilerine ait dua ve beddua ifadeleri oluşturdukları tespit edilmiştir. Bunlar âşıkların ana dillerine kazandırdıkları bir katkı olarak görülmelidir. Bu sözlerin zamanla anonimleşerek yaygınlaşabileceği de göz önüne alınmalıdır. Taşlama türü şiirlerde ağırlıklı olarak beddua içerikli kalıp ifadelerle rastlanırken, güzelleme türü şiirlerde dualara sıklıkla yer verilmektedir. Yaşadığı toplumun aynası olan âşıklar, şiirlerinde sözlü kültüre ait kalıp ifadelerle sıklıkla yer vererek toplumun ilgisini çekmişler ve ölümsüz eserler vücuda getirmişlerdir.

KAYNAKLAR

Aslan, E. (2007). Çıldır Âşık Şenlik, Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Atalay, B. (1986). Divanü Lügati't-Türk Tercümesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Baba, M.O. (2009). Bayburtlu Zihni, İstanbul: Heyamola Yayınları.

Boratav, P. N. (1995). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Cilacı, O. (1994). "Dua", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 9, 529-530.

Çobanoğlu, Ö., Çobanoğlu, S., (2015). Türkiye Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi C. 4, S. 7, 1-32.

Dursun, A. (2012). "Bedduaların Estetiği", Muğla Üniversitesi IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, C. 2, 435-442.

Duyamaz, A. (2000). "Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar", Millî Folklor, C. 6, S. 45, 15-21.

Elçin, Ş. (1998). Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.

Elçin, Ş. (1987). Âşık Ömer, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Ergin, M. (2014). Dede Korkut Kitabı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erkal, A. (2007). Âşık Sümmânî, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Güzel, A. (2008). "Dede Korkut Hikayeleri Bağlamında Dua", Turkish Studies , C. 3/2, 438-446.
- Harmancı, M. (2012). "Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 23, 1-17.
- İnayet, A., Keskin, A. (2017). "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Alkış ve Kargış (Dua ve Beddua) Türlerinden Nasıl Yararlanabiliriz?", II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu Bildirileri, 97-108.
- Kalafat Y. Özkan, A., (t.y.). "Batı ve Doğu Türk Halk İnançlarında Dua" (<https://docplayer.biz.tr/21415561-Bati-ve-dogu-turk-halk-inanclarinda-dua-dr-yasar-kalafat-ayse-ozkan.html>, erişim 25 ekim 2019)
- Kasır, H. A. (1984). Seyrânî, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kaya, D. (2001). Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,
- Kaya, D. (1999). Âşık Ruhsatî, Sivas: Sivas belediyesi Kültür Yayınları.
- Keskin, A. (2018). Türk Kültüründe Alkışlar (Dualar/İyi Dilekler) ve Kargışlar (Beddualar/Kötü Dilekler): Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (yayımlanmamış doktora tezi).
- Kırcı, E. (1998). "Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesi'nde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)", Millî Folklor, C. 5, S. 38, 74-80.
- Kızıldağ, H. ve Kızıldağ, F. (2018). Şaman'dan Ocaklı'ya Nazar Tedavi Geleneği", Asos Journal, Yıl: 6, Sayı: 73, 287-294.
- Köprülü, M. F. (2004). Saz Şâirleri I-V, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Önder, Z. (2009). "Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 16, 187-197.
- Özdemir, C. (2015), "Âşık Edebiyatında İdeal İnsan Tasavvuru Olarak Yiğit Tipi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S.41, 292-300.
- Öztelli, C. (1974). Üç Kahraman Şair Koroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2004). Karaca Oğlan, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraçoğlu, A. (1999). Ercişli Emrah, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Terzioğlu, Ö. (2007). "Alkış ve Kargışların Sözlü Kültürdeki Yerleşik Kodların Aktarımını ve Yeniden Üretimini Kolaylaştıran Biçimsel Özellikleri", Millî Folklor, S. 75, 34-37.
- Tonga, N. (2010). "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Beddua Şiirleri", Lânet Kitabı (Editör: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç). Kitabevi Yayınları, 471-497.
- Türkçe Sözlük (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ural, O. (1984). Erzurumlu Emrah, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Yüksel, H. A. (1987). Âşık Seyrânî, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.